

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Ірини Віталіївни Клименко
«ОБРЯДОВІ МЕЛОДІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ
СЛОВ'ЯНО-БАЛТСЬКОГО РАННЬОТРАДИЦІЙНОГО
МЕЛОМАСИВУ: ТИПОЛОГІЯ І ГЕОГРАФІЯ»
на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво

Типологія музичного складу раннього шару традиційних пісень в рамках певних етнічних регіонів є одним з ключових і первинних завдань етномузикознавства в міжнародному масштабі. В цьому плані я вбачаю дисертацію Ірини Віталіївни Клименко вагомим внеском не лише в українську, але у загальноєвропейську скарбницю цієї науки.

Для порівняння я б хотів нагадати, що в Литві такі дослідження були розпочаті в 1930–1960-і роки однією із засновниць національної етномузикологічної школи професоркою Ядвігою Чюрльоніте (Jadvyga Čiurlionytė), яка визначила основні етнічні регіони Литви з притаманними їм різновидами мелодики народної пісенності, а також вперше склала детальну класифікацію жанрового складу цих пісень. У працях Я. Чюрльоніте були чітко поіменовані й систематизовані всі календарно-обрядові, польові та весільні ритуальні пісні. Її роботи продовжували Геновайте Четкаускайте (Genovaitė Četkauskaitė) і Лайма Буркшайтенє (Laima Burkšaitienė), у 1980–1990-і роки вони підготували до друку вагомі збірники традиційних пісень Дзукії та Аукштайтії. У цих виданнях вперше були представлені й географічні карти із зазначенням місцевостей запису мелодій. Щоправда, детальне картографування традиційних пісень було вперше представлено лише у 2000-х роках в працях Ліни Лаурінавічюте-Петрошенє (Lina Laurinavičiūtė-Petrošienė), яка у своїй дисертації, монографії та подальших наукових статтях таким чином відзначила точне географічне місце запису

кожного мотиву окремо в історичному регіоні Малої (Пруської) Литви і Клайпедського краю.

Останніми роками дослідження з більш детальною типологізацією та картографуванням традиційного меломасиву в Литві не проводяться, тому авторка рецензованої дисертації Ірина Клименко своїми працями в цій царині може стати взірцем для продовження наукових пошуків і відкриттів для молодого покоління литовських етномузикознавців.

Те, що литовські етномузикознавці разом із західно-європейськими вченими в останні роки віддають перевагу не регіональним, типологічним і картографічним дослідженням певних традиційних мелодій, а загальним оцінкам соціального або антропологічного побутування цих традицій в контексті сучасного культурного та музичного життя з видимими ознаками глобалізації, нас не може тішити. Відмова від глибинних досліджень типології регіональної традиційної піснетворчості – велика втрата нашої науки, і І. Клименко своїм прикладом прихильності до регіональних досліджень і вживанням методу мелотипологічного картографування повертає нас на вірний шлях, запропонований свого часу ще Климентом Квіткою і Володимиром Гошовським. Такою є моя особиста позиція.

Розгляд та аналіз рецензованої дисертації я схильний почати вище представленим оглядом ситуації наукових досліджень з даної тематики за кордоном, зокрема в Литві. І. Клименко далеко випереджає своїх литовських колег, і головну мету своєї роботи визначає чітко і ясно: „по-перше, інтегрувавши досвід українських, білоруських і російських дослідників структурного напрямку, створити узгоджену платформу для аналізу обрядових мелоформ слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву за єдиними алгоритмами. По-друге, на цій аналітичній платформі укласти серію мелогеографічних карт, які унаочнюють кореневу спільність поліетнічного макропростору, що об'єднав певні гілки слов'ян і балтів. Ареальний компонент функціонування мелоформ у роботі є першорядним для розгляду“ (Автореферат дисертації, с. 3). Тут особливо цінним є те, що

акценти ставляться вже не тільки на виявлені характерних особливостей мелотипів в рамках певних етнічних регіонів України. До поля наукових досліджень, що здійснюються порівняльним методом, тут залучається цілий пласт багатокультурного, але спорідненого своїм історичним корінням величезного слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву (тут і далі – СБРМ).

Структура дисертації і широта представлених у ній наукових досліджень заслуговує на окрему увагу і на найвищу оцінку, оскільки праця оформлена як двотомне видання: перший том – теоретичний (наукова монографія), другий том – Атлас і таблиці, а також доданий DVD. Монографію (теоретичний том) складають Вступ, 16 розділів із підрозділами і окремими пунктами. Найбільш вагомими і основними вважаю Розділи 3 («Мелогеографія, завдання, методи картографування»), 4 («Мелоаналітичний інструментарій») і 5 («Систематика ритмосилабічних форм»). На окресленій у них методологічній основі та науковому інструментарії побудовані всі подальші новаторські дослідження, результати яких викладені в наступних розділах. Найбільш важливі наукові відкриття я вбачаю у Розділах 6 (Систематика мелокомпозицій, типологічні групи), 13 (Географія базових жанрових циклів: ключові мелоареали) і заключному Розділі 16 (Жанрова макрогографія та макрозональні поділи слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву), де узагальнюються результати дослідження типології наспівів весільного та календарно-обрядового (зима, рання весна, середина літа, сезон жнив) пісенних циклів, яким присвячено Розділи 8–12.

Вражає обсяг виконаної наукової роботи – в загальній чисельності накопичено і систематизовано близько 62 тисяч одиниць інформації. Серед записів відібрані канонічні пісенні зразки (56 тисяч). Установлено понад 160 мелоформ, вибудованих за єдиними доволі строгими алгоритмами. Вони знайшли втілення у понад 400 жанрових мелотипах. Кожна жанрова

типологічна група вивчалася в усіх відомих морфологічних різновидах і була прокартографована – укладено понад 130 карт.

Список цитованих нотних і текстових джерел теж викликає почуття глибокої поваги, завдяки широті наукового кругозору дисертантки. Він включає в себе 670 позицій. Це видання, опубліковані не лише українською, а й англійською, білоруською, латиською, литовською, польською, російською, сербською мовами в Україні (Біла Церква, Вінниця, Дніпро, Донецьк, Кіровоград, Київ, Кременець, Луцьк, Львів, Ніжин, Одеса, Почаїв, Рівне, Суми, Тернопіль, Ужгород, Черкаси, Чернігів, Харків), а також в Білорусі (Мінськ), Естонії (Тарту), Латвії (Рига), Литві (Клайпеда, Вільнюс), Молдові (Кишинів), Німеччині (Берлін), Польщі (Бельско-Бяла, Варшава, Вроцлав, Краків, Кросно, Люблін, Познань), Росії (Белгород, Брянськ, Вороніж, Краснодар, Курськ, Москва, Новосибірськ, Псков, Санкт-Петербург / Ленінград), Сербії (Београд), Словаччині (Пряшів), США (Нью-Йорк). До всього цього слід долучили й 17 рукописних джерел з Архіву ПНДЛ етномузикології НМАУ імені П. І. Чайковського, 18 – з Архіву ПНДЛ музичної етнології ЛНМА ім. М. Лисенка та РДГУ і 3 – з Відділу мистецтв Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка АН України, а також аудіопублікації (31 позиція). Важливо відмітити й велику кількість інших складових монографії. Це ілюстрації до теоретичних розділів (нотації, таблиці, карти) у трьох форматах: (а) безпосередньо в тексті теоретичного тому (нотації, переважно сучасні, зроблені з якісних аудіозаписів, здобутих у системних польових обстеженнях, та малі таблиці), (б) у другому томі (великі таблиці, оглядові та значкові карти кольорового формату) та (в) на DVD (значкові карти).

У дисертації чітко визначені передісторія, завдання дослідження, наукові методи роботи. Масив вивчених матеріалів представлений у вигляді електронної бази даних, для якої авторкою розпрацьовано десятки мелоаналітичних параметрів. Власне ця база та її структура також могла би стати предметом окремого дослідження. Підкреслено спільність

характеристик традиційної музичної культури етносів, які увійшли в СБРМ, справедливо оперта на «наявність циклу ключових календарних свят, землеробських сезонів і суспільно значущих моментів життя людини, до яких залучено пісенний компонент, (...) розвинене ритуально-пісенне оформлення сільською громадою (родом) названих головних дат і сезонів календарно-землеробського року, переломних моментів життя людини, (...) спільність ритмічного граматичного фонду (типових «малих форм» = «будівельних ритмо-блоків») часомірного (квантитативного, неакцентного) типу, що відповідає силабічному і вільно-силабічному віршуванню, (...) формування стійкого набору обраних композицій, спільність правил таких композиції, (...) і загальний культурно-географічний «макропростір СБРМ» (монографія, с. 354–355). Обговорено зовнішні кордони, внутрішні контакти й тектонічні розломи ядерної зони і всього ареалу СБРМ. У цих широкомасштабних рамках детально представлена і проаналізована диференціація СБРМ за типологічними ознаками, виділено зони дії ключові ритмостильових макровекторів, які об'єднують дуже великі поліетнічні зони (9 макрозон у межах базових опозиційних макромасивів «захід – схід» та «північ – південь»). Це докладно проілюстроване не лише в науковому тексті, але і в географічних картах з позначенням найдрібніших різновидів досліджуваних структур.

Окремо варто звернути увагу на вагомий список апробації результатів дослідження дисертантки. Основні положення й висновки роботи виголошено на 36 наукових міжнародних і всеукраїнських конференціях в Україні та за кордоном (Білорусь, Литва, Польща, Росія). Результати дослідження опубліковано в монографії «Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія» (Київ, 2020; 46 умовн. друк. арк.). Також окремі положення висвітлено в 44 наукових публікаціях, з них 17 статей – у наукових фахових виданнях за переліком, затвердженим ДАК МОН України, 4 – у зарубіжних наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, 6 – у

зарубіжних періодичних виданнях, 16 – в інших наукових виданнях і збірниках матеріалів наукових конференцій, та 1 книга. Усі дослідження виконано без співавторів.

У заключній частині рецензованої наукової роботи наводяться глибокі і обґрунтовані висновки. Однак дисертантка і тут окреслює перспективу подальших досліджень. Вона пише: «Інтерпретація історико-географічної інформації, закодованої в мелоареалах, стане можливою тільки після повного географічного опрацювання ранньотрадиційних наспівів на всій території колишньої слов'яно-балтської спільноти. Системне вивчення пісенних форм з поліетнічними ареалами передбачає довгий шлях і значні колективні зусилля. Однак етномузичні карти вже можуть діагностувати окремі типи зв'язків між культурно-територіальними спільнотами. Може бути, що за зонами міжетнічних контактів, які ясно проступили в величезному ареалі СБРМ, приховані ранні субстратні явища. Також імовірно, що серед «об'єднувальних ниток», що скріплюють досліджуваний макромасив, знайдеться немало й таких явищ, які поширилися у відносно нові часи. Фіксація територіальних рухів найдавніших пісенних форм уводить етномузикологів у коло актуальної проблематики низки народознавчих наук. Мелогеографія вже утвердилася як субдисципліна з власним науковим апаратом та власними масштабними досягненнями, їй є що запропонувати до спільного доробку історичних досліджень, скерованих на висвітлення територіальних стосунків етнічних спільнот слов'ян і балтів у досить давні часи» (монографія, с. 337).

У цих закликах прихована суть і плідна перспектива майбутніх наукових праць цілого наступного покоління українських етномузикологів та їхніх колег в сусідніх країнах, які визнають вже не тільки школу К. Квітки та В. Гошовського, а й вже складену школу послідовників І. Клименко. Широтою і точністю наукового погляду І. Клименко ставить свою роботу поміж найбільш фундаментальних досліджень не тільки в області вивчення мелотипології певного ранньофольклорного шару, але і в контексті

основоположних наукових відкриттів в європейському етномузикознавстві в цілому.

Загалом робота безперечно складає позитивне враження своєю глибиною та масштабом. Разом з тим, хотілося б поставити авторці кілька запитань:

1. В обох виданнях дисертації (монографії і Додатку з таблицями і картами) у великій кількості представлені створені дисертанткою і запропоновані для наукового вжитку нові терміни, їх абрєвіатури та інші символи. Чи не планується підготувати і видати у друкованій або електронній формі зведений пояснювальний словник усіх таких термінологічних інновацій?

2. Зважаючи на велику кількість проаналізованих авторкою литовських джерел, чи можна за вашими спостереженнями виявити основні обрядові мелотипи, характерні виключно для литовської обрядово-пісенної традиції?

3. Які спільні мелотипи насамперед відомі в українських і литовських (дзукських) календарно-обрядових і родинних мелодіях? Або ж, на які з них перш за все варто звертати увагу при подальших порівняльних дослідженнях мелодики обрядових наспівів у цих двох регіонах СБРМ?

4. Результати наукових відкриттів, представлені в дисертації, я вважаю, повинні стати відомими якомога ширшій науковій спільноті етномузикологів. Які в майбутньому намічаються форми їх популяризації та поширення в самій Україні та інших країнах Європи і всього слов'янського і не-слов'янського світу?

5. Чи передбачаються публікації частин монографії (дисертації) або її основних положень іншими мовами (наприклад, англійською). Які проблеми можуть спіткати дисертантку у можливому процесі перекладу цих текстів?

Основний висновок. Глибокі етномузикологічні дослідження І. Клименко не лише заповнюють «білі плями» на мелогеографічних картах українських етномузикологів, але й суттєво доповнюють дослідження в області інших споріднених наук. До того ж вони стануть відправною точкою

для нових майбутніх порівняльних досліджень традиційної піснетворчості, що охопить всі жанри народно-культурної спадщини. У дисертації велику увагу приділено не тільки аналізу мелодичних і ритмічних типів традиційних наспівів, але і власне живим традиціям фольклорного виконавства, включаючи її процесуальну суть. А це дуже важливо для збереження і продовження життєздатності народнопісенної традиції в Україні.

Узагальнюючи викладені враження та роздуми, маю честь засвідчити, що рецензоване дисертаційне дослідження І. Клименко – докторська дисертація «Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія» та її автореферат виконані на високому науковому рівні та цілком відповідають вимогам ДАК МОН України. Ця праця без сумніву сприятиме більш глибокому усвідомленню і збереженню власної етнічної та культурної ідентичності українців, а сама пошукувачка беззаперечно гідна присвоєння їй вченого ступеня доктора мистецтвознавства.

Рімантас Слюжинскас

Старший науковий співробітник
Відділу етномузикології
Центру науки
Академії музики і театру Литви,
доктор мистецтвознавства, професор

R. Sliu —
R. Sliužinsko parašę Lietuvi

LMTA Klaipėdos fakulteto
dekano padėjėja
Jolanta Brazdeikytė

Jolanta Brazdeikytė

Клайпеда – Вільнюс, 19 04 2021